Ірина ДАЦЮК,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Бердянського державного педагогічного університету (м. Запоріжжя)
e-mail: ira42080@gmail.com

Науковий керівник:
Вікторія ГРИГОР'ЄВА,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і методики навчання мистецьких дисциплін
Бердянського державного педагогічного університету (м. Запоріжжя)

УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ

Сучасні суспільні й культурні виклики актуалізують проблему формування особистості учня, здатного усвідомлювати власну належність до української культури, шанувати її історичну пам'ять, традиції та духовні надбання, керуватися моральними цінностями й виявляти естетичну чутливість. Особливе місце в цьому процесі належить українському музичному фольклору, у якому закодовано історичний і духовний досвід народу, його світогляд, моральні норми, уявлення про добро, справедливість, гідність, красу, родину, працю, свободу та Батьківщину. Актуальність такого підходу узгоджується з чинним Державним стандартом базової середньої освіти, який передбачає формування патріотизму та поваги до культурних цінностей, історико-культурного надбання і традицій українського народу, а також із державною політикою утвердження української національної та громадянської ідентичності [1; 2]. У 2025 році Міністерство освіти і науки України окремо визначило питання перетворення мистецтва в школі на дієвий інструмент формування української ідентичності, одним із напрямів оновлення мистецької освіти [3].

Використання українського фольклору в мистецькому розвитку учнів досліджує А. Король у праці «Формування мистецько-творчої діяльності учнів засобами українського фольклору» [4]. Дослідниця обґрунтовує діяльнісний підхід, відповідно до якого засвоєння фольклорної спадщини має відбуватися як через отримання інформації, так і через активне

залучення учнів до різних видів мистецько-творчої діяльності. Така позиція є важливою для формування особистісного ставлення школяра до національної культури.

Лян Цзи у дисертаційному дослідженні «Формування естетичної культури учнів основної школи засобами музичного фольклору» [5] розглядає естетичну культуру як цілісне поєднання естетичних цінностей, потреб, установок, творчої діяльності та відповідного освітнього середовища. Автор доводить доцільність застосування мотиваційних, пізнавальних та інтерактивних методів, зокрема бесіди, обговорення, аналізу й вербалізації змісту фольклорних творів, творчої імпровізації та інших форм діяльності.

Безпосередньо виховну роль української пісні розкриває С. Чугай у статті «Виховна роль української пісні як соціокультурного феномену» [6]. Дослідник характеризує українську пісню як засіб формування національної свідомості, моральних якостей, духовних цінностей і художнього смаку та підкреслює її вплив на емоційний і соціальний розвиток здобувачів освіти. Важливим є положення про необхідність організації освітньої роботи з опорою на національні музичні традиції.

Учений В. Омелянчук у праці «Виховний потенціал української народної пісні у формуванні національної самосвідомості» [7] акцентує увагу на використанні пісенного фольклору безпосередньо на уроках музичного мистецтва. Автор пов’язує його виховний потенціал із формуванням національної самосвідомості й наголошує на значенні патріотичного пісенного матеріалу, методично обґрунтованих способів роботи та міжпредметних зв’язків.

Український музичний фольклор розглядається як сукупність народнопісенних творів та своєрідна форма збереження й передачі культурної пам’яті. У народній пісні поєднуються слово, мелодія, ритм, інтонація, художній образ та емоційне переживання, завдяки чому культурні й моральні смисли сприймаються учнем як на пізнавальному, так і на особистісно-емоційному рівні. Саме ця властивість зумовлює особливу педагогічну цінність музичного фольклору: школяр дізнається про традиції свого народу, переживає їх через художній образ та співвідносить із власними почуттями й життєвим досвідом. У такий спосіб відбувається перехід від знання про певну цінність до її внутрішнього прийняття [8].

У цьому контексті формування національної ідентичності засобами фольклору можна розглядати як взаємодію пізнавального, емоційно-ціннісного та діяльнісного складників. Пізнавальний складник передбачає розширення знань учнів про історію, народні традиції, обряди, символи, жанри й регіональні особливості української музичної культури. Емоційно-ціннісний пов'язаний із виникненням почуття культурної належності, поваги до попередніх поколінь, національної гідності, емоційного зв'язку з Україною. Діяльнісний складник реалізується у співі, колективному музикуванні, інсценізації, творчій інтерпретації фольклорних творів, участі у фольклорних проєктах і дослідженні культурних традицій своєї родини та регіону. Така модель узгоджується із сучасним розумінням мистецької освіти як простору активного культурного досвіду, а не лише засвоєння фактів [3; 5].

Не менш значущим є морально-естетичний потенціал народної пісні. Календарно-обрядові твори – колядки, щедрівки, веснянки, купальські та жниварські пісні вводять учнів у систему традиційного світобачення, допомагають осмислювати зв'язок людини з природою, працею, родиною та громадою. Історичні й козацькі пісні створюють підґрунтя для осмислення свободи, мужності, честі, гідності, товариськості й відповідальності за Батьківщину; родинно-побутова та лірична пісенність сприяє усвідомленню цінності любові, взаємоповаги, співчуття, вірності й родинних зв'язків. Таким чином, жанрове різноманіття фольклору дозволяє розкривати моральні категорії не абстрактно, а через конкретні образи, емоційні ситуації та вчинки героїв.

Практична реалізація цього потенціалу вимагає відмови від пасивної моделі, за якої учень лише слухає твір і запам'ятовує відомості про нього. Найбільш продуктивним є поєднання первинного емоційного сприймання з подальшим аналізом тексту та музичних засобів виразності, обговоренням морального змісту, вокально-хоровим виконанням, інсценізацією, імпровізацією, створенням асоціативних образів і творчою рефлексією. Ефективними є запитання проблемно-ціннісного характеру: які риси героя транслює пісня; який моральний вибір відображено у творі; чому певний образ став національним символом; які почуття викликає музика; чи зберігає певне значення закладена у творі цінність на сучасному етапі. Саме поєднання слухання, аналізу, виконання та творчої інтерпретації є

однією з провідних умов результативного використання музичного фольклору. Дослідження естетичної культури засобами фольклору також підтверджує доцільність поєднання мотиваційних, пізнавальних та інтерактивних методів [5].

Перспективним є використання міжпредметної інтеграції. Під час опрацювання історичних і козацьких пісень музичний аналіз варто поєднувати з матеріалом історії України; календарно-обрядових - із народознавством, літературою, образотворчим мистецтвом; ліричних і родинно-побутових – з аналізом художніх образів української літератури. А. Фурдичко, досліджуючи виховний потенціал музичного фольклору в процесі викладання історії України, підкреслює доцільність використання пісень, дум, козацького й чумацького фольклору для емоційного осмислення історичного досвіду народу [8]. Це дає змогу школяру сприймати пісню не як ізольований музичний об’єкт, а як частину конкретної історичної та культурної реальності.

Важливим є й наближення фольклору до особистого досвіду учнів. Ефективними можуть бути мініпроєкти «Пісня моєї родини», «Фольклор мого краю», «Історія однієї української пісні», «Моральні цінності в українському пісенному фольклорі». Учні можуть записувати спогади старших членів родини, знаходити регіональні варіанти пісень, зіставляти автентичне й сучасне виконання, аналізувати, які елементи зберігаються та що змінюється в нових інтерпретаціях. Використання цифрових фольклорних архівів, якісних аудіо- й відеозаписів, мультимедійних презентацій не суперечить традиційній культурі, а за педагогічно виваженого застосування робить її ближчою до сучасного інформаційного середовища підлітка. Діяльнісний і творчий характер такого навчання відповідає висновкам А. Король та Лян Цзи [4; 5].

Вагому роль відіграє колективне виконання. Хоровий та ансамблевий спів вимагають від учнів слухати одне одного, координувати власні дії із загальним звучанням, відповідально ставитися до своєї партії та водночас до спільного результату. Тому така діяльність має подвійний ефект: забезпечує музично-естетичний розвиток і створює практичну ситуацію для формування взаємоповаги, відповідальності, співпраці, толерантного ставлення до помилок іншого. Виховний ефект української пісні, відповідно,

реалізується не тільки через її текст, а й через сам характер спільної музично-творчої діяльності [6].

Очікуваними результатами систематичного залучення учнів до українського музичного фольклору є поглиблення знань про національну культуру та історію, розвиток почуття культурної належності й національної гідності, формування поваги до культурної спадщини, моральних переконань, емпатії та здатності до аргументованої моральної оцінки; удосконалення художнього смаку, емоційної чутливості, музично-творчих здібностей і навичок співпраці. Не менш важливим результатом має стати готовність учня не просто сприймати фольклор як «матеріал минулого», а усвідомлювати його як живу частину сучасної української культури та власної ідентичності. Сучасні українські дослідження народної пісні підтверджують її потенціал у формуванні національної самосвідомості, моральних якостей, духовних цінностей і художнього смаку [6; 7].

Отже, український музичний фольклор є багатофункціональним педагогічним чинником, здатним поєднати формування національної ідентичності з моральним, естетичним, емоційним і творчим розвитком учнів. Його результативність визначається не самим фактом включення народної пісні до уроку, а систематичністю роботи, відповідністю репертуару віковим особливостям школярів, розкриттям історико-культурного контексту, особистісним емоційним переживанням, колективним виконанням і творчим переосмисленням. За таких умов музичний фольклор перетворюється з об’єкта вивчення на особистісно значущий культурний досвід, через який учень усвідомлює зв’язок із власним народом, засвоює морально-естетичні цінності й набуває внутрішньої потреби зберігати та продовжувати українську культурну традицію.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт базової середньої освіти : завт. постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898 ; чинна редакція від 12.08.2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 07.10.2026).
2. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від

13.12.2022 р. № 2834-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text (дата звернення: 07.10.2026).

3. Мистецтво як інструмент формування ідентичності: МОН провело зустріч щодо оновлення мистецької освіти. Міністерство освіти і науки України. *Міністерство освіти і науки України.* URL: https://mon.gov.ua/news/mystetstvo-iak-instrument-formuvannia-identychnosti-mon-provelo-zustrich-shchodo-onovlennia-mystetskoi-osvity (дата звернення: 07.10.2026).

4. Король А. М. Формування мистецько-творчої діяльності учнів засобами українського фольклору. *Теорія і практика професійного становлення фахівця в інноваційному освітньому середовищі* : монографія / за заг. ред. Н. П. Волкової, О. О. Лаврентьєвої. Дніпро, 2023. С. 305–325.

5. Лян Цзи. Формування естетичної культури учнів основної школи засобами музичного фольклору : дисертація … д-ра філософії : 014 «Середня освіта (Музичне мистецтво)». Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. 205 с. URL: https://repository.sspu.edu.ua/items/98d60f2b-5691-425e-bbab-f547cee1a644 (дата звернення: 07.10.2026).

6. Чугай С. Виховна роль української пісні як соціокультурного феномену. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2026. № 25. С. 329–343.

7. Омелянчук В. Виховний потенціал української народної пісні у формуванні національної самосвідомості. *Науковий альманах мистецтва та освіти*. №3. 2026. С. 244–246.

8. Фурдичко А. Виховний потенціал музичного фольклору в процесі викладання історії України в середніх класах загальноосвітньої школи. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2021. № 2 (30). С. 113–116.